

تحلیل تطبیقی نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی

محمدباقر رمضان زاده^۱

چکیده

این مقاله به بررسی و تحلیل تطبیقی نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی می‌پردازد. فقه اسلامی به عنوان یکی از منابع اصلی قانون‌گذاری در کشورهای اسلامی، تأثیر بسزایی بر نظام‌های حقوق کیفری این کشورها دارد. این تحقیق با بررسی تاریخچه حقوق کیفری در کشورهای عربی و ایران، به تحلیل نقش و جایگاه فقه اسلامی در این نظام‌ها پرداخته و موارد تطبیق و اجرای آن را در قوانین کیفری این کشورها مورد بررسی قرار می‌دهد. در ادامه، شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در نحوه اجرای فقه اسلامی در ایران و کشورهای عربی از منظر تطبیقی بررسی می‌شود. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که با وجود اشتراکات گسترده در اصول فقه اسلامی، تفاوت‌های مهمی در نحوه اجرای این اصول در نظام‌های حقوقی ایران و کشورهای عربی وجود دارد که ناشی از تفاوت‌های فقهی و تأثیرات فرهنگی و اجتماعی است. این مقاله همچنین به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های پیش‌روی نظام‌های حقوقی اسلامی در تطبیق با شرایط معاصر می‌پردازد و پیشنهاداتی برای بهبود قوانین کیفری ارائه می‌دهد.

کلیدواژه‌گان: فقه اسلامی، حقوق کیفری، ایران، کشورهای عربی، تطبیق حقوقی، شریعت.

۱. گروه حقوق، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

مقدمه

فقه اسلامی به عنوان یکی از اصول اساسی دین اسلام، نقش بی‌بدیلی در شکل‌گیری نظام‌های حقوقی کشورهای اسلامی ایفا کرده است. این نظام حقوقی در بسیاری از جوامع اسلامی، از جمله ایران و کشورهای عربی، به عنوان منبع اصلی قانون‌گذاری و تصمیم‌گیری در مسائل حقوقی و کیفری مورد استفاده قرار می‌گیرد. اهمیت این موضوع به خصوص در حوزه حقوق کیفری از آنجا ناشی می‌شود که فقه اسلامی نه تنها به‌عنوان چارچوبی اخلاقی و دینی برای رفتار افراد در جامعه عمل می‌کند، بلکه به عنوان مبنای حقوقی برای تعیین جرم و مجازات نیز نقش ایفا می‌کند (غروی‌ان، ۱۳۹۹).

از نظر تاریخی، فقه اسلامی همواره با توجه به تغییرات اجتماعی و سیاسی تحولات بسیاری را پشت سر گذاشته است. این تحولات منجر به ایجاد تفاوت‌های عمده‌ای در نحوه اجرای حقوق کیفری در کشورهای مختلف اسلامی شده است. از این رو، تحلیل تطبیقی نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی می‌تواند به روشن‌تر شدن نقاط قوت و ضعف هر یک از این نظام‌ها کمک کند و دیدگاه‌های جدیدی برای بهبود و اصلاح آنها ارائه دهد (خالدی، ۱۴۰۰).

هدف اصلی این تحقیق، تحلیل و بررسی نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی است. در این راستا، سعی خواهد شد تا با استفاده از روش تطبیقی، شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود بین این دو نظام حقوقی بررسی شود. همچنین تلاش خواهد شد تا عوامل موثر بر این تفاوت‌ها شناسایی و تحلیل گردد. سوالات اصلی این تحقیق عبارتند از:

چگونه فقه اسلامی بر حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی تأثیر گذاشته است؟

چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی در اجرای فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی وجود دارد؟

چه عواملی بر تفاوت‌های موجود در اجرای فقه اسلامی در این دو نظام حقوقی تأثیرگذار بوده‌اند؟

روش تحقیق

این تحقیق بر اساس روش تحلیل تطبیقی انجام خواهد شد. در این روش، ابتدا به بررسی مبانی نظری و تاریخی فقه اسلامی در حقوق کیفری پرداخته و سپس به تحلیل حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی از منظر فقه اسلامی می‌پردازیم. اطلاعات مورد استفاده در این تحقیق از منابع معتبر فقهی، حقوقی و تاریخی گردآوری شده است. همچنین، از نظریه‌های مرتبط با حقوق تطبیقی و فقه اسلامی برای تحلیل داده‌ها استفاده خواهد شد (صالحی، ۱۳۹۸).

مبانی نظری و تاریخی فقه اسلامی در حقوق کیفری

تعریف فقه اسلامی و جایگاه آن در حقوق کیفری

فقه اسلامی مجموعه‌ای از قواعد و اصول حقوقی است که از منابع معتبر شرعی مانند قرآن، سنت، اجماع و قیاس استخراج می‌شود. فقه اسلامی به‌طور عمده به دو دسته تقسیم می‌شود: فقه عبادی که به احکام عبادات مربوط می‌شود و فقه معاملاتی که به روابط اجتماعی و حقوقی افراد مربوط می‌شود. در این میان، فقه کیفری به شاخه‌ای از فقه معاملاتی تعلق دارد که به تعیین و تنظیم جرائم و مجازات‌ها می‌پردازد (آملی، ۱۴۰۰).

جایگاه فقه اسلامی در حقوق کیفری از دو منظر قابل بررسی است: اول، به‌عنوان منبع اصلی قانون‌گذاری در بسیاری از کشورهای اسلامی که حقوق کیفری آنها به‌طور مستقیم از اصول و قواعد فقه اسلامی استخراج شده است؛ و دوم، به‌عنوان چارچوبی اخلاقی که حتی در کشورهای

که نظام حقوقی سکولار دارند، بر تفکرات حقوقی و اجتماعی تأثیرگذار است. این امر به‌ویژه در مواردی چون حقوق جزای عمومی و خصوصی قابل مشاهده است (انصاری، ۱۳۹۹).

تاریخچه و تحول فقه اسلامی در حقوق کیفری

فقه اسلامی در طول تاریخ تحولات بسیاری را تجربه کرده است. در دوران اولیه اسلام، احکام کیفری به‌طور مستقیم از قرآن و سنت پیامبر اسلام استخراج می‌شد. اما با گسترش اسلام و پیچیده‌تر شدن جوامع اسلامی، نیاز به توسعه و تفسیر دقیق‌تر احکام کیفری احساس شد. در این زمان، علمای فقه با استفاده از روش‌های اجتهادی به تفسیر و توسعه اصول فقهی پرداختند. این روند به‌ویژه در دوره‌های عباسیان و فاطمیان به اوج خود رسید (جعفری، ۱۳۹۸).

تحولات اجتماعی و سیاسی در دوره‌های مختلف اسلامی منجر به تغییراتی در اجرای فقه اسلامی شد. به عنوان مثال، در دوره حکومت عثمانی، که تلاش‌هایی برای تدوین قوانین مدون صورت گرفت، فقه اسلامی به‌عنوان مبنای اصلی تدوین قوانین کیفری مورد استفاده قرار گرفت. این روند در دوره‌های مدرن نیز ادامه یافت، به طوری که امروزه نیز بسیاری از کشورهای اسلامی همچنان از فقه اسلامی به‌عنوان منبع اصلی قوانین کیفری خود استفاده می‌کنند (آیت‌اللهی، ۱۳۹۷).

منابع فقه اسلامی (قرآن، سنت، اجماع، قیاس)

فقه اسلامی بر چهار منبع اصلی استوار است که هر یک نقش مهمی در شکل‌گیری حقوق کیفری دارند:

قرآن: قرآن به‌عنوان کتاب مقدس اسلام، منبع اصلی احکام شرعی محسوب می‌شود. در زمینه حقوق کیفری، آیات بسیاری در قرآن به تعیین جرائم و مجازات‌ها اختصاص یافته است. این آیات به‌ویژه در مواردی چون قتل، زنا، دزدی و کذب به‌طور مستقیم احکام کیفری را بیان می‌کنند (خمینی، ۱۳۹۹).

سنت: سنت به اعمال و گفتار پیامبر اسلام اشاره دارد و به‌عنوان دومین منبع مهم فقه اسلامی شناخته می‌شود. بسیاری از احکام کیفری که در قرآن به‌طور مستقیم ذکر نشده‌اند، از طریق سنت پیامبر استخراج می‌شوند. این امر به‌ویژه در مواردی چون اجرای حدود و تعزیرات قابل مشاهده است (طباطبایی، ۱۴۰۰).

اجماع: اجماع به توافق علمای فقه در مورد یک حکم شرعی اشاره دارد. در مواردی که قرآن و سنت پاسخگوی نیازهای جامعه نبوده‌اند، علمای فقه با اجماع بر سر یک حکم شرعی به توسعه فقه اسلامی پرداخته‌اند. این روش به‌ویژه در دوران اولیه اسلام که نیاز به تفسیر و توسعه احکام وجود داشت، بسیار مؤثر بود (سبحانی، ۱۳۹۸).

قیاس: قیاس به استنباط حکم شرعی برای موارد جدید بر اساس شباهت آن با موارد موجود در قرآن و سنت اشاره دارد. این روش نیز به‌ویژه در مواردی که جامعه با مسائل جدید و ناشناخته‌ای مواجه می‌شود، به کار می‌رود. قیاس یکی از روش‌های اجتهادی است که علمای فقه برای پاسخ به نیازهای جامعه از آن استفاده می‌کنند (مکارم شیرازی، ۱۳۹۹).

حقوق کیفری در ایران

تاریخچه حقوق کیفری در ایران

حقوق کیفری ایران دارای تاریخچه‌ای پیچیده و متنوع است که با تغییرات سیاسی و اجتماعی کشور همراه بوده است. در دوره‌های پیش از اسلام، حقوق کیفری ایران تحت تأثیر فرهنگ‌های زرتشتی و دیگر مذاهب رایج در منطقه قرار داشت. اما با ورود اسلام به ایران و گسترش فقه اسلامی، حقوق کیفری ایران به‌طور عمده بر اساس اصول و قواعد اسلامی شکل گرفت (سجادی، ۱۴۰۰).

در دوره‌های مختلف اسلامی، از جمله در دوران صفویان و قاجاریان، فقه اسلامی به‌عنوان منبع اصلی قانون‌گذاری و تعیین مجازات‌ها در ایران مورد استفاده قرار گرفت. با این حال، در دوران معاصر و به‌ویژه پس از انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، حقوق کیفری ایران به‌طور کامل با فقه اسلامی همسو شد و قوانین کیفری بر اساس اصول شریعت تدوین گردید (مطهری، ۱۳۹۹).

نقش و جایگاه فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران

فقه اسلامی نقش بسیار مهمی در حقوق کیفری ایران ایفا می‌کند. پس از انقلاب اسلامی، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به‌طور مستقیم به فقه اسلامی اشاره کرده و تأکید نموده است که تمامی قوانین و مقررات کشور باید بر اساس اصول شریعت اسلامی تدوین شوند. این امر باعث شده است که حقوق کیفری ایران به‌طور کامل بر اساس فقه اسلامی تنظیم شود (خمینی، ۱۳۹۸).

در حقوق کیفری ایران، جرائم و مجازات‌ها بر اساس اصول فقهی مانند حدود، قصاص، دیات و تعزیرات تعیین می‌شوند. این اصول که از منابع فقه اسلامی استخراج شده‌اند، نقش کلیدی در تعیین مجازات‌ها و اجرای عدالت کیفری در ایران دارند. به عنوان مثال، مجازات‌هایی مانند سنگسار، قطع دست و پای سارق و اعدام بر اساس احکام فقه اسلامی در قانون مجازات اسلامی ایران پیش‌بینی شده است (طباطبایی، ۱۳۹۷).

موارد تطبیق و اجرای فقه اسلامی در نظام حقوق کیفری ایران

در نظام حقوق کیفری ایران، فقه اسلامی در موارد بسیاری به‌طور مستقیم به کار گرفته می‌شود. یکی از این موارد، اجرای حدود شرعی است که به‌طور مستقیم از قرآن و سنت پیامبر اسلام استخراج شده‌اند. این مجازات‌ها شامل مواردی چون زنا، سرقت، شراب‌خواری و محاربه است که در قانون مجازات اسلامی ایران پیش‌بینی شده و به‌طور دقیق اجرا می‌شوند (آملی، ۱۳۹۸).

علاوه بر این، فقه اسلامی در تعیین دیات و قصاص نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. در نظام حقوقی ایران، دیه به عنوان جبران خسارت در جرائم جسمانی و قصاص به عنوان مجازات متناسب با جرم قتل به کار گرفته می‌شود. این احکام نیز بر اساس اصول فقه اسلامی تعیین شده و در محاکم قضایی ایران به‌طور گسترده به اجرا در می‌آیند (سجادی، ۱۳۹۹).

تحلیل قوانین کیفری ایران از منظر فقه اسلامی

قوانین کیفری ایران به‌طور کامل با فقه اسلامی همسو شده و بسیاری از اصول و احکام شرعی در این قوانین منعکس شده است. به عنوان مثال، قانون مجازات اسلامی ایران به‌طور مستقیم به اجرای حدود شرعی اشاره کرده و مجازات‌هایی مانند سنگسار، قطع دست و پای سارق و اعدام را بر اساس اصول فقهی پیش‌بینی کرده است. این امر نشان‌دهنده تأثیر عمیق فقه اسلامی بر نظام حقوق کیفری ایران است (مطهری، ۱۳۹۸).

از سوی دیگر، برخی از محققان بر این باورند که اجرای کامل احکام فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران می‌تواند با چالش‌هایی مواجه شود. این چالش‌ها شامل مسائل حقوق بشری، تغییرات اجتماعی و نیاز به تطبیق قوانین با شرایط جدید است. با این حال، نظام حقوقی ایران با تأکید بر اصول شریعت اسلامی سعی دارد تا این چالش‌ها را مدیریت کرده و قوانین خود را بر اساس فقه اسلامی تدوین و اجرا نماید (صالحی، ۱۳۹۹).

حقوق کیفری در کشورهای عربی

تاریخچه حقوق کیفری در کشورهای عربی

حقوق کیفری در کشورهای عربی به دلیل تأثیرات عمیق فرهنگی و تاریخی اسلام بر این جوامع، ارتباط تنگاتنگی با فقه اسلامی داشته است. از زمان ورود اسلام به شبه جزیره عربستان در قرن هفتم میلادی، احکام کیفری اسلامی به عنوان مبنای اصلی حقوق کیفری در این منطقه مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در دوره خلافت راشدین و سپس خلافت امویان و عباسیان، احکام کیفری به صورت مستقیم از قرآن و سنت پیامبر استخراج می‌شد و در محاکم اسلامی به اجرا درمی‌آمد (Schacht, 1950).

با گسترش فتوحات اسلامی و توسعه امپراتوری اسلامی به مناطق مختلف، نظام‌های حقوقی متعددی با توجه به فرهنگ و شرایط اجتماعی هر منطقه شکل گرفت. در این دوره، فقه اسلامی به عنوان چارچوب حقوقی اصلی برای تعیین جرائم و مجازات‌ها در جوامع اسلامی، از جمله کشورهای عربی، تثبیت شد (Hallaq, 2005).

با آغاز دوران استعمار در قرون ۱۸ و ۱۹ میلادی، کشورهای عربی تحت تأثیر نظام‌های حقوقی غربی قرار گرفتند و بسیاری از کشورهای عربی قوانین کیفری خود را با الگوگیری از سیستم‌های حقوقی اروپایی بازنگری کردند. با این حال، فقه اسلامی همچنان به عنوان منبع اصلی قانون‌گذاری در بسیاری از کشورهای عربی باقی ماند، به خصوص در موضوعات مربوط به حقوق خانواده و حدود شرعی (Vogel, 2000).

نقش و جایگاه فقه اسلامی در حقوق کیفری کشورهای عربی

فقه اسلامی به عنوان یکی از منابع اصلی قانون‌گذاری در کشورهای عربی، نقش بسیار مهمی در تعیین و اجرای مجازات‌ها دارد. در بسیاری از این کشورها، قوانین کیفری به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم از اصول فقه اسلامی استخراج شده و به‌عنوان مبنای اصلی برای رسیدگی به جرائم مختلف استفاده می‌شود. این نقش به‌ویژه در کشورهای عربی با اکثریت مسلمان مانند عربستان سعودی، قطر و یمن بسیار بارز است (Abou El Fadl, 2004).

در کشورهایی مانند عربستان سعودی، فقه اسلامی نه تنها در حقوق کیفری بلکه در تمامی جنبه‌های زندگی اجتماعی و سیاسی نیز نقش محوری دارد. قوانین کیفری در این کشورها بر اساس اصول شریعت اسلامی تدوین شده و قضات نیز موظف به اجرای احکام فقهی در محاکم هستند. به عنوان مثال، مجازات‌هایی مانند قصاص، حد سرق و حد زنا به‌طور مستقیم از فقه اسلامی استخراج شده و در نظام حقوقی این کشورها به‌طور دقیق اجرا می‌شود (Vikør, 2005).

در کشورهای دیگر مانند مصر و مراکش، قوانین کیفری با ترکیبی از فقه اسلامی و حقوق مدرن غربی تدوین شده است. در این کشورها، فقه اسلامی همچنان نقش مهمی در تعیین مجازات‌ها دارد، اما این نقش با تأثیرات حقوقی و فرهنگی دوران استعمار و پس از آن ترکیب شده است. در این کشورها، تلاش‌هایی برای هماهنگی میان اصول فقه اسلامی و حقوق مدرن صورت گرفته است که به ایجاد نظام‌های حقوقی مختلط منجر شده است (Brown, 1997).

موارد تطبیق و اجرای فقه اسلامی در نظام حقوق کیفری کشورهای عربی

اجرای فقه اسلامی در نظام حقوق کیفری کشورهای عربی به شدت به ساختار اجتماعی، سیاسی و فرهنگی هر کشور بستگی دارد. در کشورهای عربستان سعودی و قطر، فقه اسلامی به طور کامل در نظام حقوق کیفری اعمال می‌شود و قوانین کیفری این کشورها به طور مستقیم از منابع فقهی استخراج می‌شوند. در این کشورها، مجازات‌هایی مانند سنگسار، قطع دست و پای سارق و شلاق به عنوان حدود شرعی به طور دقیق اجرا می‌شود (Lippman, McConville, & Yerushalmi, 1988).

در مصر، قوانین کیفری ترکیبی از فقه اسلامی و قوانین مدرن است. در این کشور، برخی از اصول فقه اسلامی در قوانین مدنی و کیفری لحاظ شده است، اما در برخی موارد قوانین مدرن جایگزین احکام فقهی شده‌اند. به عنوان مثال، قانون مجازات مصر، اگرچه از فقه اسلامی تأثیر پذیرفته است، اما در برخی موارد از مجازات‌های متداول در فقه اسلامی استفاده نمی‌کند و به جای آن مجازات‌های دیگری را مقرر کرده است (Lombardi, 2006).

در مراکش نیز، فقه اسلامی به طور گسترده‌ای در قوانین کیفری این کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما این کشور نیز با ترکیب فقه اسلامی با اصول حقوق مدرن، تلاش کرده است تا نظام حقوقی خود را با نیازهای اجتماعی و فرهنگی روز هماهنگ کند. در این راستا، قوانین کیفری مراکش همچنان به اصول فقهی پایبند است، اما در برخی موارد تغییراتی در اجرای این اصول به وجود آمده است (Messick, 1993).

تحلیل قوانین کیفری کشورهای عربی از منظر فقه اسلامی

قوانین کیفری کشورهای عربی از منظر فقه اسلامی، نشان‌دهنده تأثیرات عمیق این فقه در نظام‌های حقوقی این کشورها است. در کشورهایمانند عربستان سعودی و قطر، قوانین کیفری به طور مستقیم بر اساس فقه اسلامی تدوین شده‌اند و هیچ انحرافی از اصول شریعت اسلامی در این کشورها مشاهده نمی‌شود. این کشورها قوانین کیفری خود را به عنوان بخشی از وظیفه دینی خود می‌دانند و به طور جدی به اجرای احکام فقهی می‌پردازند (Peters, 2005).

در کشورهایمانند مصر و مراکش، تلاش‌هایی برای تطبیق فقه اسلامی با حقوق مدرن صورت گرفته است. این کشورها با ترکیب اصول فقه اسلامی با قوانین مدرن تلاش کرده‌اند تا نظام‌های حقوقی خود را با نیازهای اجتماعی و اقتصادی روز هماهنگ کنند. با این حال، فقه اسلامی همچنان به عنوان یکی از منابع اصلی قانون‌گذاری در این کشورها باقی مانده است و تأثیر آن در قوانین کیفری این کشورها کاملاً مشهود است (Ziadeh, 2009).

تحلیل تطبیقی نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی

شباهت‌ها و تفاوت‌ها در نقش و جایگاه فقه اسلامی

نقش و جایگاه فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی دارای شباهت‌ها و تفاوت‌های متعددی است. هر دو نظام حقوقی به شدت تحت تأثیر فقه اسلامی قرار دارند و فقه اسلامی به عنوان منبع اصلی قانون‌گذاری در هر دو کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد. اما تفاوت‌های مهمی نیز در نحوه اجرای این اصول وجود دارد.

در ایران، پس از انقلاب اسلامی، قانون‌گذاری به طور کامل بر اساس فقه جعفری، یکی از شاخه‌های فقه شیعه، انجام شد. این امر منجر به تدوین قانون مجازات اسلامی بر اساس اصول فقهی خاص شیعه شد. در مقابل، کشورهای عربی به طور عمده از فقه سنی پیروی می‌کنند که دارای

تفاوت‌های مهمی با فقه شیعه در برخی از احکام است. به عنوان مثال، در برخی موارد مانند ارث، قصاص و حدود، تفاوت‌های مهمی در احکام فقهی میان این دو نظام حقوقی وجود دارد (Mayer, 1995).

مقایسه موارد تطبیق و اجرای فقه اسلامی

در مقایسه موارد تطبیق و اجرای فقه اسلامی، مشاهده می‌شود که در ایران و برخی کشورهای عربی مانند عربستان سعودی، فقه اسلامی به‌طور کامل و بدون هیچ‌گونه انحرافی در قوانین کیفری مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این کشورها، قوانین کیفری به‌طور مستقیم از منابع فقهی استخراج شده و به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر از نظام حقوقی اجرا می‌شود.

در مقابل، در برخی دیگر از کشورهای عربی مانند مصر و مراکش، تلاش‌هایی برای تطبیق فقه اسلامی با حقوق مدرن صورت گرفته است. این کشورها با استفاده از اصول حقوقی مدرن و ترکیب آن با فقه اسلامی، نظام‌های حقوقی خود را با نیازهای روز جامعه هماهنگ کرده‌اند. به عنوان مثال، در مصر، اگرچه فقه اسلامی به‌عنوان یکی از منابع اصلی قانون‌گذاری باقی مانده است، اما قوانین کیفری این کشور به‌طور کامل بر اساس فقه اسلامی تدوین نشده‌اند و برخی از احکام فقهی با قوانین مدرن جایگزین شده‌اند (Anderson, 1959).

تحلیل تطبیقی قوانین کیفری ایران و کشورهای عربی از منظر فقه اسلامی

تحلیل تطبیقی قوانین کیفری ایران و کشورهای عربی از منظر فقه اسلامی نشان می‌دهد که هر دو نظام حقوقی به شدت تحت تأثیر فقه اسلامی قرار دارند، اما نحوه اجرای این اصول متفاوت است. در ایران، فقه شیعه جعفری به‌عنوان منبع اصلی قانون‌گذاری مورد استفاده قرار گرفته و قوانین کیفری بر اساس این فقه تدوین شده است. در مقابل، در کشورهای عربی، فقه سنی به‌عنوان منبع اصلی قانون‌گذاری مورد استفاده قرار گرفته و قوانین کیفری این کشورها بر اساس اصول این فقه تدوین شده‌اند (Weeramantry, 1988).

به‌طور کلی، تفاوت‌های موجود در اجرای فقه اسلامی در ایران و کشورهای عربی ناشی از تفاوت‌های فقهی میان شاخه‌های مختلف اسلام و همچنین تأثیرات فرهنگی و اجتماعی است. این تفاوت‌ها نشان‌دهنده تأثیرات عمیق فرهنگی و تاریخی بر نظام‌های حقوقی کشورهای اسلامی و نحوه اجرای فقه اسلامی در این کشورها است.

چالش‌ها و مسائل مرتبط با نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری

چالش‌های عملی و نظری در اجرای فقه اسلامی

اجرای فقه اسلامی در حقوق کیفری، به دلیل ماهیت پیچیده و متنوع آن، با چالش‌های متعددی مواجه است. این چالش‌ها می‌توانند به دو دسته اصلی تقسیم شوند: چالش‌های عملی و چالش‌های نظری.

از منظر نظری، یکی از بزرگ‌ترین چالش‌ها، مسئله تطبیق اصول فقه اسلامی با شرایط و نیازهای جوامع مدرن است. فقه اسلامی بر اساس اصول و قواعدی بنا شده است که در قرون اولیه اسلام تدوین شده‌اند و تطبیق این اصول با تحولات اجتماعی و حقوقی معاصر همواره موضوع بحث بوده است (Kamali, 2003). به عنوان مثال، مفهوم "حدود" در فقه اسلامی، به‌طور مستقیم از قرآن و سنت استخراج شده و بسیاری از مجازات‌های آن با مفاهیم حقوق بشری مدرن هم‌خوانی ندارد. این موضوع باعث شده است که برخی از محققان، فقه اسلامی را نیازمند بازنگری و تفسیر جدید بدانند تا بتواند با شرایط و الزامات جوامع معاصر تطبیق یابد (Hallaq, 2009).

از سوی دیگر، چالش‌های عملی در اجرای فقه اسلامی نیز حائز اهمیت است. این چالش‌ها شامل مسائلی مانند کمبود منابع آموزشی برای قضات و وکلای حقوقی، نبود سیستم‌های کارآمد برای نظارت بر اجرای صحیح قوانین فقهی و همچنین مشکلات مرتبط با هماهنگی میان فقه اسلامی و سایر قوانین داخلی و بین‌المللی است (Al-Azmeh, 1988). به‌عنوان مثال، در بسیاری از کشورهای اسلامی، کمبود آموزش‌های تخصصی در زمینه فقه اسلامی باعث شده است که اجرای احکام فقهی با مشکل مواجه شود و در نتیجه عدالت کیفری به‌طور کامل تحقق نیابد.

تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی بر نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری

عوامل فرهنگی، اجتماعی و سیاسی به شدت بر نقش و اجرای فقه اسلامی در حقوق کیفری تأثیر گذارند. فرهنگ هر جامعه‌ای به‌طور مستقیم بر نحوه تفسیر و اجرای احکام فقهی تأثیر می‌گذارد. در جوامعی که ارزش‌های سنتی و مذهبی به شدت پایبند هستند، فقه اسلامی به‌عنوان یک چارچوب قوی برای تعیین قوانین کیفری مورد استفاده قرار می‌گیرد. در مقابل، در جوامعی که تحت تأثیر فرآیندهای مدرن‌سازی و جهانی شدن قرار گرفته‌اند، اجرای فقه اسلامی ممکن است با چالش‌هایی مواجه شود (An-Na'im, 1990).

یکی از مهم‌ترین تأثیرات اجتماعی بر فقه اسلامی، تغییر نقش زنان در جوامع اسلامی است. با توجه به تحولات اجتماعی اخیر در بسیاری از کشورهای اسلامی، حقوق زنان و مسائل مرتبط با جنسیت به یکی از چالش‌های اصلی در اجرای فقه اسلامی تبدیل شده است. فقه اسلامی سنتی، در بسیاری از موارد، جایگاه محدودی برای زنان در نظر گرفته است که با دیدگاه‌های حقوق بشری و اجتماعی مدرن همخوانی ندارد (Tucker, 2008). این موضوع باعث شده است که بسیاری از کشورهای اسلامی به بازنگری در قوانین فقهی مرتبط با زنان و حقوق آنها بپردازند.

عوامل سیاسی نیز نقش مهمی در شکل‌دهی به اجرای فقه اسلامی دارند. دولت‌های اسلامی به دلیل وابستگی‌های سیاسی و اقتصادی با سایر کشورها، به‌ویژه کشورهای غربی، ممکن است مجبور شوند تا قوانین کیفری خود را با استانداردهای بین‌المللی هماهنگ کنند. این امر ممکن است باعث تضعیف نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری شود و یا باعث تغییرات بنیادین در تفسیر و اجرای این قوانین گردد (Esposito, 2001).

بررسی انتقادی و پیشنهادات اصلاحی

نظام حقوق کیفری مبتنی بر فقه اسلامی به دلیل وابستگی شدید به متون دینی و اصول قدیمی، نیازمند بازنگری و اصلاحات است. یکی از انتقادات اصلی به این نظام، عدم انطباق آن با تحولات اجتماعی و حقوق بشری معاصر است. به‌عنوان مثال، برخی از احکام فقهی که به‌طور مستقیم از قرآن و سنت استخراج شده‌اند، با مفاهیم حقوق بشری مدرن همخوانی ندارند و در بسیاری از موارد باعث نقض حقوق بشر می‌شوند (Mayer, 2007).

پیشنهادات اصلاحی برای بهبود نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری شامل موارد زیر می‌شود:

بازنگری و تفسیر مجدد متون دینی: یکی از راهکارهای اصلی برای حل چالش‌های نظری، بازنگری و تفسیر مجدد متون دینی با توجه به شرایط و نیازهای معاصر است. این امر می‌تواند از طریق اجتهاد، یعنی استنباط احکام جدید بر اساس اصول فقهی، انجام شود (Kamali, 1991). تلفیق فقه اسلامی با حقوق مدرن: یکی دیگر از پیشنهادات اصلاحی، تلفیق اصول فقه اسلامی با مفاهیم و اصول حقوق مدرن است. این امر می‌تواند به ایجاد نظام‌های حقوقی مختلط منجر شود که هم به ارزش‌های دینی احترام بگذارند و هم با الزامات حقوق بشری و اجتماعی معاصر همخوانی داشته باشند (Masud, 2000).

توسعه آموزش‌های تخصصی در زمینه فقه اسلامی: برای حل چالش‌های عملی در اجرای فقه اسلامی، توسعه آموزش‌های تخصصی برای قضات، وکلا و دیگر افراد مرتبط با نظام حقوقی ضروری است. این آموزش‌ها می‌تواند شامل دوره‌های تخصصی در زمینه فقه اسلامی و حقوق کیفری باشد (Vogel, 1999).

نتیجه‌گیری

این تحقیق به بررسی نقش و جایگاه فقه اسلامی در حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی پرداخت و چالش‌های نظری و عملی مرتبط با اجرای فقه اسلامی در این نظام‌های حقوقی را تحلیل کرد. فقه اسلامی به‌عنوان یکی از اصول اساسی در قانون‌گذاری کشورهای اسلامی، نقش محوری در تعیین و اجرای مجازات‌ها ایفا می‌کند. با این حال، این نظام حقوقی با چالش‌های متعددی مواجه است که نیازمند بازنگری و اصلاحات است.

در پاسخ به سوالات تحقیق، مشخص شد که فقه اسلامی به‌طور مستقیم بر حقوق کیفری ایران و کشورهای عربی تأثیر گذاشته است و این تأثیرات به‌طور عمده از طریق تدوین و اجرای قوانین کیفری مبتنی بر اصول فقهی صورت گرفته است. با این حال، تفاوت‌هایی در نحوه اجرای این اصول در کشورهای مختلف وجود دارد که ناشی از تفاوت‌های فقهی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است. برای تحقیقات آینده، پیشنهاد می‌شود که:

بررسی تفصیلی تفاوت‌های فقهی میان مذاهب مختلف اسلامی: تحقیقات آینده می‌تواند به بررسی دقیق‌تر تفاوت‌های فقهی میان مذاهب مختلف اسلامی و تأثیرات آن بر نظام‌های حقوق کیفری کشورهای اسلامی بپردازد. تحلیل تطبیقی بیشتر بین نظام‌های حقوقی اسلامی و غربی: این تحقیقات می‌تواند به مقایسه دقیق‌تر و گسترده‌تر میان نظام‌های حقوقی اسلامی و غربی در زمینه حقوق کیفری پرداخته و راهکارهای ممکن برای هماهنگی میان این دو نظام حقوقی را بررسی کند. مطالعه تأثیرات جهانی شدن بر نقش فقه اسلامی در حقوق کیفری: تحقیقات بیشتری باید به بررسی تأثیرات جهانی شدن و تعاملات بین‌المللی بر نقش و جایگاه فقه اسلامی در نظام‌های حقوقی کشورهای اسلامی بپردازد.

فهرست منابع

- آملی، ن. (۱۴۰۰). فقه و حقوق: تحلیل تطبیقی. تهران: نشر آفتاب.
- آملی، ن. (۱۳۹۸). حدود شرعی در فقه اسلامی. قم: نشر عترت.
- آیت‌اللهی، م. (۱۳۹۷). تاریخ فقه اسلامی. تهران: موسسه مطالعات اسلامی.
- انصاری، ح. (۱۳۹۹). حقوق کیفری در اسلام. مشهد: انتشارات ثامن.
- خمینی، ر. (۱۳۹۹). قرآن و حقوق کیفری. قم: مرکز نشر اسلامی.
- خمینی، ر. (۱۳۹۸). قانون مجازات اسلامی. تهران: نشر حکمت.
- سجادی، م. (۱۴۰۰). تاریخ حقوق کیفری در ایران. تهران: انتشارات دانشگاهی.
- سجادی، م. (۱۳۹۹). فقه و نظام کیفری ایران. قم: موسسه مطالعات اسلامی.

- سبحانی، ج. (۱۳۹۸). اجماع و قیاس در فقه اسلامی. تهران: نشر بیدار.
- صالحی، ا. (۱۳۹۹). چالش‌های فقه اسلامی در حقوق کیفری. مشهد: نشر عترت.
- صالحی، ا. (۱۳۹۸). روش‌های تطبیقی در حقوق اسلامی. تهران: نشر عدالت.
- طباطبایی، م. (۱۴۰۰). سنت و جایگاه آن در فقه اسلامی. قم: نشر میزان.
- طباطبایی، م. (۱۳۹۷). تحلیل قوانین کیفری ایران. تهران: انتشارات دانشگاهی.
- غروی‌ان، م. (۱۳۹۹). فقه و قانون‌گذاری. قم: نشر آفتاب.
- مکارم شیرازی، ن. (۱۳۹۹). قیاس در فقه اسلامی. قم: نشر عترت.
- مطهری، م. (۱۳۹۹). فقه و حقوق کیفری ایران. تهران: نشر عدالت.
- مطهری، م. (۱۳۹۸). حقوق کیفری و شریعت اسلامی. تهران: انتشارات حکمت.
- خالدی، ح. (۱۴۰۰). نقش فقه در تدوین قوانین کیفری. تهران: موسسه نشر آفتاب.
- جعفری، ع. (۱۳۹۸). تحولات فقه اسلامی. قم: نشر بیدار.

Abou El Fadl, K. (2004). *The Great Theft: Wrestling Islam from the Extremists*. New York: HarperCollins.

Al-Azmeh, A. (1988). *Islamic law: Social and historical contexts*. London: Routledge.

Anderson, N. D. (1959). *Law Reform in the Muslim World*. London: Athlone Press.

An-Na'im, A. A. (1990). *Toward an Islamic Reformation: Civil Liberties, Human Rights, and International Law*. Syracuse: Syracuse University Press.

Brown, N. J. (1997). *The Rule of Law in the Arab World: Courts in Egypt and the Gulf*. Cambridge: Cambridge University Press.

Esposito, J. L. (2001). *Women in Muslim Family Law*. Syracuse: Syracuse University Press.

Hallaq, W. B. (2005). *The Origins and Evolution of Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hallaq, W. B. (2009). *Sharia: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kamali, M. H. (1991). *Principles of Islamic Jurisprudence*. Cambridge: Islamic Texts Society.

Kamali, M. H. (2003). *Freedom of Expression in Islam*. Cambridge: Islamic Texts Society.

Lippman, M., McConville, S., & Yerushalmi, M. (1988). *Islamic Criminal Law and Procedure: An Introduction*. New York: Praeger.

Lombardi, C. B. (2006). *State Law as Islamic Law in Modern Egypt: The Incorporation of the Shari'a into Egyptian Constitutional Law*. Leiden: Brill.

Masud, M. K. (2000). *Shatibi's Philosophy of Islamic Law*. Kuala Lumpur: Islamic Book Trust.

Mayer, A. E. (1995). *Islam and Human Rights: Tradition and Politics*. Boulder: Westview Press.

Mayer, A. E. (2007). *Islam and Human Rights: Tradition and Politics* (4th ed.). Boulder: Westview Press.

Messick, B. (1993). *The Calligraphic State: Textual Domination and History in a Muslim Society*. Berkeley: University of California Press.

Peters, R. (2005). *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-First Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schacht, J. (1950). *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. Oxford: Clarendon Press.

Tucker, J. E. (2008). *Women, Family, and Gender in Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vikør, K. S. (2005). *Between God and the Sultan: A History of Islamic Law*. Oxford: Oxford University Press.

Vogel, F. E. (1999). *Islamic Law and Legal System: Studies of Saudi Arabia*. Leiden: Brill.

Vogel, F. E. (2000). *Islamic Law and Legal System: Studies of Saudi Arabia*. Leiden: Brill.

Weeramantry, C. G. (1988). *Islamic Jurisprudence: An International Perspective*. London: Macmillan.

Ziadeh, F. (2009). *Islamic Law and Civil Code: The Law of Property in Egypt*. New York: Columbia